

недоконаного виду додаванням суфікса -м- (це залишок архаїчного допоміжного дієслова йти- в особових формах) та особових закінчень: *матиму, матимемо* тощо [4, 131].

Крім восьми часів індикатива (дійсного способу), італійська дієслівна система також має чотири часи кон'юнктива (умовного способу), два часи кондіціоналіса (пор.: укр. умовного способу), теперішній та майбутній імперативу (наказовий спосіб), теперішній та минулий інфінітива, дієприкметника і герундія; проте, ми будемо розглядати ці аспекти у іншій статті.

Отже, морфологічна система дієслівного часу італійської мови є більш складною ніж в українській мові, оскільки вона відображає не лише дію до моменту мовлення, а також послідовність і контактність дії. Крім того, українська видова система орієнтується на «внутрішню» закінченість самої дії, а італійська дієслівна система орієнтується на зовнішню закінченість часу протікання дії. Ці суттєві відмінності в зіставлених системах створюють певні труднощі як для італійців, що вивчають українську мову, так і для українців, що вивчають італійську.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Виноградов В.С., Милославский И.Г.* Сопоставительная морфология русского и испанского языка. – М., 1986; 2. *Кочерган М.П.* Основи зіставного мовознавства. – К., 2006; 3. *Сучасна українська літературна мова / За ред. М.Я. Плющ.* – К., 2005; 4. *Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: підручник / За ред. А.К. Мойсієнко, М.Я. Плющ та ін.* – К., 2010; 5. *Dardano M., Trifone P.* Grammatica Italiana con nozioni di linguistica. – Bologna, 2005.

Дуганджич А. (Загреб, Хорватія)

Контрастивні дослідження української фразеології в Хорватії

У статті говориться про контрастивні дослідження української фразеології в Хорватії, тобто про дослідження М. Поповича і Р. Тростинської, підкреслюється їх оригінальність і новизна.

Ключові слова: *фразеологія, контрастивність, українська, хорватська, російська,*

В статтє говориться о контрастивних исследованиях украинской фразеологии в Хорватии, то есть исследованиях М. Поповича и Р. Тростинской, подчёркивается их оригинальность и новизна.

Ключевые слова: *фразеология, контрастивность, украинский, хорватский, русский.*

The paper discusses contrastive researches of Ukrainian phraseology in Croatia, i.e. researches conducted by M. Popović and R. Trostinska; it emphasizes their originality and novelty.

Key words: *phraseology, contrastivity, Ukrainian, Croatian, Russian*

Початок фразеологічних досліджень у Хорватії сягає 70-х років минулого століття, коли нинішня академік Антиця Менац почала публікувати статті, присвячені хорватській фразеології, а потім порівнювати її з фразеологіями інших мов, найчастіше – російської.

Антиця Менац – лінгвіст широкого профілю (славістика, контрастивна лінгвістика, лексикологія, лексикографія, семантика, переклад), та саме з фразеології у неї чи не найбільша кількість праць, вона є співавтором і відповідальним редактором першого двомовного фразеологічного словника у колишній Югославії – двотомного *Rusko-hrvatskog ili srpskog frazeološkog rječnika* (I kn. – 1979, II. kn. – 1980), засновником і співавтором серії двомовних *Malih frazeoloških rječnika* (*Малих фразеологічних словників*), першим з яких було опубліковано тримовний *Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (1985) у співавторстві з Р. Тростинською, далі – тримовний *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (1986) – з Д. Сесар і Р. Кухар, двотомні *Hrvatskosrpsko-poljski frazeološki rječnik* (1986), *Hrvatskosrpsko-njemački frazeološki rječnik* (1988), *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik* (1992), *Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (1993, 2. izdanje), *Hrvatsko-grčki frazeološki rječnik* (1994), *Hrvatsko-latinski frazeološki rječnik* (1994), *Hrvatsko-novogrčki frazeološki rječnik* (1994), *Hrvatsko-talijanski frazeološki rječnik* (1995), *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (1998, 2. izdanje), *Hrvatsko-francuski frazeološki rječnik* (1998).

А. Менац – співавтор і першого *Українсько-хорватського або сербського словника* і *Hrvatsko ili srpsko – ukrajinskog rječnika* (1979) у співавторстві з А. П. Коваль, а також автор книги перекладів «Українська лірика» (1998). У 2008-му році від України А. Менац нагороджена орденом.

Дякуючи, в першу чергу, А. Менац, фразеологія в Хорватії почала досліджуватися найчастіше компаративно, з'явилось багато наукових праць різних авторів, словників. Антицю Менац заслужено вважають засновником Загребської фразеологічної школи, одна з останніх вагомих її праць – *Hrvatska frazeologija* (2007).

Поряд з А. Менац, слід відзначити Йосипа Матешича, надзвичайно важливого й плідного дослідника фразеології, який у 1982-му році видав перший фундаментальний *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* у колишній СФРЮ, а з молодших – Ж. Фінк-Арсовські, Д. Сесар, М. Самарджію, М. Менац-Міхалич, І. Відович-Болт, А. Хрняк та ін.

Однією з найважливіших фразеологічних праць останніх років у Хорватії, до створення якої було залучено відомих фразеологів, як хорватських, так і іноземних, є *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006), автор і відповідальний редактор якого Желька Фінк-Арсовські, автори і співпрацівники зі слов'янських мов: з хорватської – Ж. Фінк-Арсовські, словенської – Е. Кржішник, македонської – С. Рибарова, болгарської – Т. Дункова, Н. Кабанова, української – Р. Тростинська, російської – Ж. Фінк-

Арсовські, І. Миронова, польської – А. Спагінська-Прусак, І. Відович-Болт, чеської – Д. Сесар, С. Рибарова, словацької – М. Добрикова, М. Курсар.

Словник хорватсько-слов'янської компаративної фразеології не подає повного корпусу компаративних фразеологізмів дев'яти слов'янських мов, оскільки містить лише 540 компаративних фразеологізмів вихідної мови, якою є хорватська. У восьми цільових слов'янських мовах кількість компаративних еквівалентів така: словенська – 347, македонська – 486, болгарська – 476, українська – 517, російська – 428, польська – 380, чеська – 461, словацька – 503, отже, з усіх перелічених слов'янських мов найбільшу кількість еквівалентних компаративних фразеологізмів зафіксовано в українській мові.

Як уже відзначалося, першим хорватсько-українським фразеологічним словником був *Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (1985) А. Менац і Р. Тростинської, який дожив своє друге видання вже як *Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik* (1993). Компаративних, контрастивних і спеціальних досліджень з української фразеології в Хорватії на той період не було. Першими почали порівнювати українську фразеологію з хорватською в різних аспектах Р. Тростинська і М. Попович, засновники Відділення україністики (1997) і кафедри української мови і літератури (2001) на філософському факультеті Загребського університету, яким буде приділено більше уваги.

Міленко Попович – ординарний професор (у довічному званні) філософського факультету Загребського університету, 15 років завідував кафедрою російської мови та 9 років – відділенням і кафедрою української мови і літератури на цьому ж факультеті, 15 років (паралельно) читав лекції і русистам філософського факультету Задарського університету. Викладав фонетику, акцентологію, морфологію, словотвір, синтаксис, основи старослов'янської мови для русистів, україністів і полоністів, вступ до мовознавства, вступ до філології і порівняльну граматику слов'янських мов для україністів, а також хорватську мову на філологічних факультетах Ленінградського й Київського університетів, науковий керівник багатьох кандидатських і докторських дисертацій, автор двох підручників з російської мови для середньої школи (перший мав 4 видання, другий – 5), вузівського підручника із старослов'янської мови (2 видання), співавтор (з Р. Тростинською і В. Калашником) підручника з хорватської мови, виданого у Харкові – *Хорватськосербська мова. Навчальні матеріали для студентів філологічного факультету* (1990), співавтор першого двомовного двотомного словника *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (1979, 1980), за що отримав, як і інші члени, державну нагороду «Božidar Adžija» (1980).

М. Попович працює в хорватському мовознавстві більше 40 років, досліджуючи російську, хорватську, українську (у меншій мірі білоруську) мови, його мовознавчі інтереси дуже широкі, він автор (сам або в співавторстві з Р. Тростинською) численних вагомих наукових праць з

фонетики і фонології, акцентології, графеміки, морфеміки, морфології, словотвору, семантики, історії мови, фразеології, перекладу та ін., але нас у даному разі цікавить лише фразеологія. Уже в першій статті з фразеології *O frazemu i zamjenjivosti njegovih elemenata* (1980) («Про фразеологізм і заміненість його елементів»), визначаючи фразеологізм, і говорячи про факультативність його вживання, дослідник зауважує, що якраз факультативність вживання є одним із аргументів розмежування фразеології й термінів. Інші праці з фразеології написані у співавторстві з Р. Тростинською.

За особливі заслуги перед Україною нагороджений знаком «Відмінник освіти України» (2006) і Почесною грамотою Верховної Ради України (2010).

Раїса Тростинська, кандидат філологічних наук, після закінчення університету понад 10 років працювала в середній школі вчителем і завучем, після школи – на кафедрі української мови філологічного факультету Харківського університету, звідки була відраджена як викладач до Загребського університету, де дуже успішно викладала українську мову студентам філософського факультету. Після відкриття відділення Україністики (1997) читала лекції з фонетики і фонології, лексикології і фразеології, морфології, словотвору, синтаксису, історії української літератури XIX і XX ст., вела семінари з перекладу, поезії («Українська поезія XX століття») та ін., керувала дипломними роботами.

Р. Тростинська – автор (або співавтор з М. Поповичем) великої кількості наукових праць з фонетики і фонології, морфонології, графеміки, морфології, семантики, лексики, фразеології, перекладу, співавтор підручника з хорватської мови і двох хорватсько-українських фразеологічних словників, автор 150-и статей у 11-томній *Hrvatskoj enciklopediji* (1999-2009), присвячених українським письменникам, завдяки їй до лексику світового письменства (*Leksikon stranih pisaca* (2001)) увійшло 43 українських письменники (у попередньому було лише 14); вона також перший перекладач гімну Хорватії на українську мову (1992) і співперекладач (з М. Поповичем) *Антології хорватської воєнної лірики (Antologija hrvatske ratne lirike)* (1995). Р. Тростинська нагороджена медалями «За доблестний труд ...» (1970), «Ветеран труда» (1990), знаком «Відмінник освіти України» (2006), Почесною грамотою Верховної Ради України (2011).

Перші дослідження з фразеології Р. Тростинська опублікувала в 70-х роках в Україні (*Фразеологізм як засіб художньої майстерності Юрія Смолича* (1975), *Компаративні фразеологізми та їх структурні варіанти* (1977), *Описание украинской паремии* (1977), *Про деякі спільні риси народної фразеології І.Ф. Квітки-Основої й Ю.К. Смолича* (1978) та ін.), а контрастивний аналіз українських і хорватських фразеологічних одиниць започаткувала дослідженням *Фразеологічні паралелі в українській і сербохорватській мовах* (1982), де основними критеріями при зіставленні фразеологізмів української й хорватської мов були: предметно-логічне значення, образність, експресивно-

емоційна конотація та структурно-граматична будова.

У 1983-му році Р. Тростинська надрукувала дві праці з семантики, а наступного року – статтю *Контекст і зміст мовних одиниць* (1984), у якій ідеться про значення слова в мовній системі і актуалізацію цього значення (або одного із значень, бо більшість слів у мовній системі є полісемантичними) у мовленні, в контексті, тобто перетворення значення в зміст; подається короткий екскурс в історію дослідження і визначення контексту українськими та зарубіжними вченими, виділяються види словесних контекстів, серед яких і фразеологічний, окремо від них позамовні – побутовий контекст, або мовленнєва ситуація, і контекст культури, який охоплює як словесну культуру народу, так і поняттєву культуру, тобто різні знання, відомі мовцям.

У другій частині роботи наголошується на важливості врахування контексту культури при порівнянні номінацій тих самих денотатів у різних народів, особливо при перекладі фразеологічних одиниць, прислів'їв і т.п., а також безеквівалентної лексики. Аргументуючи свої висновки, Р. Тростинська підкріплює їх власними спостереженнями на фразеологічному матеріалі української й хорватської мов (із залученням і інших мов).

Третя частина статті – зіставлення перекладу Шевченкового «Заповіту» трьома близькоспорідними мовами (сербською – переклад А. Ніколича, хорватською – переклад А. Менац і словенською – переклад Й. Абрама), у першу чергу, в плані контексту культури (торкнеться цієї теми вона, але вже в іншому ракурсі, через 7 років, пишучи про українські та російські переклади «Хасанагиниці» - *Контекст культури і переклад...* (1991)).

У роботі *Внутрішня форма як ознака номінації вторинного іменування* (1985) Р. Тростинська, виходячи з тлумачення внутрішньої форми О.О. Потебнею, яке дає можливість подвійного її розуміння – як у діахронічному, так і в синхронічному аспекті (Р.О. Будагов, В.П. Варина), і розмежовуючи (за М.Д. Степановою, І.І. Чернишовою) «живу» внутрішню форму як синхронічне явище і етимологічне значення як діахронічне, розглядаючи внутрішню форму як динамічний компонент семантичної структури, порівнює смислову структуру еквівалентних фразеологічних одиниць української й хорватської мов, точніше – семи об'єктивного й суб'єктивного характеру в структурі значення (у плані гумбольдтівської антиномії суб'єктивного і об'єктивного та поглядів В.П. Варині) і приходить до цікавих висновків.

З численних праць М. Поповича й Р. Тростинської, написаних у співавторстві хорватською мовою, ми обрали чотири з фразеологічною проблематикою, оскільки нас цікавить фразеологія, які відзначаються новизною у підходах до вивчення фразеології, у яких використовується хорватський і український мовний матеріал, а хорватські й українські фразеологічні одиниці досліджуються контрастивно і з різних аспектів.

У 1987-му році з'явилася перша праця в співавторстві М. Поповича і Р. Тростинської – *Pokušaj određivanja tipoloških i genetskih podudarnosti u petnaest frazeologizama hrvatskosrpskog, ruskog, ukrajinskog, poljskog, češkog i slovačkog jezika* («Спроба визначення типологічних і генетичних сходжень у п'ятнадцяти фразеологізмах хорватськосербської, російської, української, польської, чеської і словацької мов»). У тій праці матеріалом для дослідження послужили 15 фразеологічних одиниць, взятих «навмання» у шести споріднених слов'янських мовах, на основі яких автори намагаються установити, чи надає сам фразеологічний матеріал (без додаткових інформацій) можливість розмежування типологічних і генетичних сходжень у даних фразеологізмах.

З цією метою фразеологічні одиниці порівнюються за 4-ма критеріями: семантикою, структурою, образом і збігом/незбігом корінних морфем (не беруться до уваги розбіжності, зумовлені відмінністю фонологічних систем). Як показав досліджуваний матеріал, за всіма чотирма критеріями найчастіше збігаються, з одного боку, російська та українська мови, з другого – чеська й словацька. Хорватська мова, крім того, що іноді стоїть окремо, пов'язується з усіма переліченими мовами, але частіше збігається з чеською й словацькою. Польська мова найчастіше стоїть відокремлено, але інколи пов'язується з кожною із згаданих груп, а іноді й хорватськосербською. За критерієм збігу/незбігу корінних морфем українська мова, з одного боку, пов'язується з російською, з другого, – з польською мовою.

Автори дійшли важливого висновку, що «без екстралінгвістичних факторів, виходячи єдино з фактів, які знаходяться в 15-и фразеологізмах, неможливо визначити, якими є дані збіги – типологічними чи генетичними, тобто сам мовний матеріал не дає можливості це встановити». Далі додають: «І коли б ми включили незрівнянно більше мовних фактів (із слов'янських говірок і діалектів), висновок був би той самий» [4, 83].

І все ж на практиці, відзначають дослідники, коли певний фразеологізм знаходимо в усіх слов'янських мовах, а не знаходимо його в інших мовах, можна вважати, поки не з'являться нові факти, що це явище генетичного характеру.

Досліджуючи проблему візуальності у фразеологізмах (*Vizualnost u frazeologizmima*, 1996), М. Попович і Р. Тростинська відзначають, що у фразеологічній підсистемі, серед фразеологізмів, заснованих на органах чуттів, найчисленнішими є візуальні (лат. *visus* – зір). Наскільки велику роль відіграє зір взагалі у пізнанні, показує і факт, що слов'янські корені *vid-* і *ved-* та корінь у слові *idea* (з грецької мови) є аломорфи по відношенню до індоєвропейської прамови, що в трьох досліджуваних мовах у мовленні функціонують вирази: *(ти) бачиш (бач, ба), який (яка, яке, рідше - які), (ти) дивиш (диви), ... , (ти) глянь, ...*, що можуть сполучатися і зі словами, значення яких не пов'язане із зором, напр.: *(ти) диви який ширий, добрий, сором, гріх, холод і т.д.* Проте, оскільки у фразеології відбиваються усі основні риси мови,

особливо специфічні, то не дивно, що лєвова пайка належить візуальним образним фразеологізмам, значення і образи яких знають носії мови, але поряд з ними вживаються і ті, образів яких уже не розуміють, напр., у російському фразеологізмі *ни зги не видать* (темно, хоч око виколи) слово *зга* колись означало: стежка, а потім зовсім вийшло з ужитку, а фразеологізм живий, незважаючи на затемнену образність.

І все ж основне питання, яке вирішують дослідники на фразеологічному матеріалі трьох мов, – це: чи обов'язковий зв'язок між значенням фразеологізму і його образом, чи завжди наявний і відчутний він і на синхронному рівні?

Відповідаючи на ці питання, автори констатують, що жоден візуальний образний фразеологізм не міг утворитися не на образній основі, що більшість фразеологічних одиниць дійшла до нас із сивої давнини і зберегла образність, але в деяких образи зблідли, зітерлися чи стали зовсім незрозумілими, та це не заважає їм рівноправно функціонувати поряд з іншими, як і тим, у яких образи можуть бути неточними, навіть абсурдними, напр., усі мовці знають, що Понтій Пілат – одна особа, та в хорватській мові наявний фразеологізм (*ići od Poncija do Pilata* (оббивати пороги у якійсь справі) або українське і російське прислів'я: *на те і щука в морі, щоб карась не дрімав; на то и щука в море, чтобы (чтоб) карась не дремал*, хоч усім відомо, що щука й карась – річкові риби, а це ще раз підтверджує, що фразеологізми, як і все у мові, конвенціональні, умовні, мають загальноприйняте значення і однаково функціонують і ті, образність яких пов'язана із значенням, і ті, образність яких затемнена або втрачена, як і ті, чия образність відповідає дійсності чи не відповідає.

У 1998-му році М. Поповичем і Р. Тростинською була опублікована стаття *Neke hrvatsko-ukrajinsko-ruske frazeološke paralele* («Деякі хорватсько-українсько-російські фразеологічні паралелі»), у якій автори, поділяючи фразеологічні одиниці досліджуваних мов на натуральні та конвенціональні (за термінологією С. Скорупки), або «неактуалізовані» та «актуалізовані» (за термінологією авторів), і простежуючи з погляду соціолінгвістики реакцію носіїв названих мов на суспільні події (розпад СРСР і СФРЮ), констатують різну «поведінку» фразеологізмів у трьох мовах, в першу чергу, конвенціональних, або «актуалізованих», і намагаються установити причини таких явищ.

Натуральні, або «неактуалізовані» фразеологічні одиниці, відбивають «загальнолюдські спостереження, судження, досвід, бо, як відзначав ще Гельвецій, люди різних епох і народів часто приходять до тих самих висновків, тому і виникають спонтанно та існують паралельно однакові фразеологічні одиниці навіть у генетично різних мовах (пор.: укр. *товкти воду в ступі*, нім. *das Wasser pflügen*, англ. *beat the air*)» [14, 274], до яких, можливо, знайдуться ідентичні фразеологічні одиниці і в неіндоевропейських мовах.

Конвенціональними, або «актуалізованими», вважають такі фразеологічні одиниці, утворення яких пов'язане з контекстом культури.

«Неактуалізовані» фразеологізми не відбивають історичних подій, суспільних, політичних, економічних відносин і не зникають зі зміною суспільства, а можуть існувати доти, доки існує мова. Вони мають різні джерела походження (від питомих до різних видів запозичень), різний вік і т.д. У трьох обстежуваних мовах серед цієї найчисленнішої групи дослідники, крім іншого, виділяють ідентичні фразеологізми, застерігаючи, що ідентичність у даному разі треба розуміти умовно, враховуючи наявність або відсутність окремих фонем у даних мовах, не завжди однакову реалізацію тих самих фонем, що в процесі історичного розвитку, починаючи від розпаду праслов'янської, у даних мовах відбувалися звукові зміни, які могли збігатися або різнитися, що східнослов'янські мови й хорватська мають різні типи наголосів і т.д. Як приклад давніх «неактуалізованих» ідентичних фразеологічних одиниць наводиться хорватсько-українсько-російський фразеологізм:

usred bijela dana (у хорватських говорах може бути і фонема /i/ на місці Ъ), *серед білого дня, середь (среди) бела (белого) дня.*

У міжмовному плані, як відзначають учені, використані ті ж самі однокорінні лексеми-компоненти в тій же граматичній формі і послідовності, але результат рефлексії Ъ у трьох мовах різний ([i]e), [i], [e]), зміни, пов'язані із занепадом редукованих Ъ, Ь, у хорватській мові інакші, ніж в українській і російській (мається на увазі вокалізація у сильній позиції), а повноголосся в українському прийменнику *серед* вказує на менший вплив старослов'янської мови на українську, ніж на російську.

Прикладом нового міжмовного «неактуалізованого» ідентичного фразеологізму в досліджуваних мовах послужив:

<zadnji (posljednji)> krik mode,
<останній> крик моди,
<последний> крик моды,

який у всіх цих мовах є калькою з неслов'янської мови.

Варіантність «неактуалізованих» фразеологічних одиниць у обстежуваних мовах дослідники ілюструють старим хорватсько-українсько-російським фразеологізмом:

tjerati vodu na čiji mlin,
лити (знати) воду на чий млин,
лить воду на чью мельницу.

У міжмовному плані це еквіваленти, але й фразеологічні варіанти, бо мають не тільки те саме значення, а й той самий образ (до речі, хорв. *tjerati* означає укр. *знати, гонити*). Даний фразеологізм «наявний і в німецькій мові – *das ist Wasser auf seine Mühle*, англ. – *play into smb's hands* та інших» [15, 35].

Прикладами питомих «неактуалізованих» фразеологічних одиниць

виступають: хорв. – *ići trbuhom za kruhom* (буквально: іти животом за хлібом) – шукати роботу, укр. – *скакати в гречку*, рос. – *держать в ежовых рукавицах*. Існують «неактуалізовані» фразеологізми, характерні лише для однієї мови, напр., той же «старий» хорватський *ići trbuhom za kruhom* або новий компаративний *smotan kao sajla* (буквально: скручений, як трос) – розсіяний, неуважний, розгублений, які не мають еквівалентів у східнослов'янських мовах, а лише співвідносяться за семантикою.

І, наголошують автори, якщо «неактуалізовані» фразеологічні одиниці можуть існувати, доки «існують мовні характеристики даного ідіому, в якому виникли, на існування «актуалізованих» впливають/можуть впливати нові історичні події, зміни в суспільних і політичних відносинах» [7, 73] і т.д. У хорватській мові багато фразеологізмів виходить з ужитку, глобально дивлячись, саме з цих причин, напр.: фразеологізм *ciganska posla* (тепер у Хорватії службова назва циган Romi, *ciganska* може звучати некоректно); фразеологізми *i mirna Bosna, šaptom Bosna pade* (після кривавих воєнних подій у Боснії відчувається недоречність використання цих фразеологізмів), а також після агресії Сербії на Хорватію зникають деякі фразеологізми, що виникли у «східного сусіда», які хорватська мова в певні періоди запозичувала з сербської, напр.: *okruglo pa na čoše, izvoditi bijesne gliste, komu (je) sve ravno do Kosova* та ін.

Серед «актуалізованих» фразеологізмів залишаються ті, які стосуються географічно віддалених народів, напр., компаративні *pijan kao Rus, ima koga kao Rusa* і т.п., що ж до тих народів, з якими хорвати часто стикаються, то ще можна чути *pušiti kao Turčin*, але не *lagati kao Turčin* і подібні, які містять негативну конотацію (це ж торкається й пареміології, напр., від старших людей рідко, але можна почути прислів'я *poturica gori od Turčina* чи фразеологізм *gori od Turčina*, молодь же їх майже не вживає, як і виразу, що колись широко побутував на хорватському тлі: *il' smo ljudi, il' smo Turci*).

Українська мова має частину цих та інших фразеологізмів і виразів, але найчастіше в пасивному фонді (*потурнак гірше татарина, голій як турецький святий, чи ви люди, чи ви турки, турки (татари) йдуть* та ін.), бо тим, чим були турки для Хорватії, для України й Росії були татари, особливо для України, яка відбивала постійні набіги кримських татар. У обох мовах наявні «актуалізовані» фразеологізми, часто ідентичні, пов'язані з тими далекими подіями, напр.: *непрошений гість гірше татарина, непрошенный гость хуже татарина; як орда пройшла, как орда прошла; сирота казанская, сирота казанська* та ін.

Українській мові «східним сусідом» є російська мова, проте, незважаючи на заборону української мови в царській Росії і всі види русифікації, в українській фразеології відсутнє явище, аналогічне хорватському – у ній нема зникнення питомих російських фразеологізмів, запозичених у свій час українською мовою. Дослідники це пояснюють тим, що українська й

російська – близькоспоріднені літературні мови, але на фонологічному і граматичному рівнях вони більш віддалені між собою, ніж стандартні хорватська й сербська, отже, питомо російські фразеологізми, як і запозичені з інших мов, повністю «українізувалися», бо кожна мова йшла своїм історичним шляхом, тяглістю якого понад тисячу років, фразеологічні фонди обох мов успадкували спільнослов'янські фразеологічні одиниці та східнослов'янські, увібрали в себе велику кількість запозичень із спільних джерел. У радянський період дуже активно творилися «радянізми», в першу чергу, в російській мові, які в українській, як і в інших мовах народів колишнього СРСР, є кальками «радянізмами» – русизмами типу: советский – радянський, колхозник – колгоспник, але фразеологізмів радянська доба майже не створила (не фіксувалися антирадянські, які творилися і зчезали разом з часом, що їх народив), та й ті, які з'явилися, з розпадом системи почали зникати в обох мовах (*инженеры человеческих душ* – *інженери людських душ*; трансформований з *die Religion ist das Optimum des Volkes* у: *религия – оптим для народа*, *релігія – оптим для народу* і под.).

У збірнику наукових праць *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici* (2003) опублікована стаття М. Поповича і Р. Тростинської *Frazeologizmi: 1. Inverzivni i reverzibilni; 2. Medujezična frazeološka homonimija; 3. Homoleksija* («Фразеологізми: 1. Інверсивні або реверсивні; 2. Міжмовна фразеологічна омонімія; 3. Гомолексія»).

Стаття, виконана на фразеологічному матеріалі хорватської, російської й української мов, присвячена проблемам: 1) фразеологічної антонімії, а саме: одному з її видів – інверсивним або реверсивним фразеологізмам; 2) міжмовної фразеологічної омонімії споріднених мов та 3) гомолексії.

Інверсивні або реверсивні фразеологічні одиниці утворюються «*promjenom predznaka*», тобто наявністю/відсутністю позитивного/негативного *знака* всередині загальноновживаного фразеологізму при мовному збереженні і використанні при «перевертанні» на «зворотний» бік того самого мовного матеріалу. У функції такого *знака* в усіх трьох мовах можуть виступати заперечні частки *ne/ni, не/ни, не/ні: imati obraza – nemati obraza, на лбу написано – на лбу не написано, світ клином зійшовся – світ клином не зійшовся*. Автори відзначають, що лише дуже обмежена частина фразеологізмів здатна вступати в антонімічні відношення в такий спосіб і утворювати фразеологічні антонімічні пари, а більшість фразеологічних одиниць цього не допускає, якщо ж граматично й дає можливість, то при «додаванні» або «відніманні» *знака* отримаємо не фразеологічний антонім, а парафразу, яка нерідко може бути позбавлена смислу, а фразеологізми з подвійною негациєю, у яких, крім *знака*, в самому образі закладена негативна конотація, взагалі не можуть мати «позитивних» антонімічних пар, напр., від фразеологізмів:

ne vrijediti ni pišljiva boba,
введеного яйця не стоїт,
устілки (вустілки) <соломяної> не варт (не вартий)

не можна утворити не тільки інверсивних або реверсивних фразеологічних антонімів, а й словосполучень з позитивною оцінкою, бо в семантиці даних словосполучень є негативна інформація, сказати що хтось:

vrijedi pišljiva boba,

выеденного яйця стоит,

устілки (вустілки) <солом'яної> варт (вартий),

по-перше, дати різко негативну характеристику, а по-друге, так не говорять.

Крім наведеного, дослідники відзначають, що інверсивні або реверсивні фразеологізми можуть утворюватися (якщо взагалі можуть) як від питомих, так і запозичених фразеологічних одиниць, що не так легко встановити, який з фразеологізмів профункціонував першим, напр., *дай Бог (Боже)* чи *не дай Бог (Боже)*, а також вказують на причини, чому даний тип фразеологізмів деякі дослідники не відносять до фразеологізмів, а й ті, які відносять, не завжди фіксують фразеологічні словники.

Досліджуючи міжмовну лексичну омонімію та умови й причини її виникнення (див. статті цих авторів *О међујезиčnoј (hrvatskosrpsko-ruskoј) homonimiji* (1988), *О међујезиčnoј hrvatskosrpsko-ukrajinskoј homonimiji* (1989), *Міжмовні омонімічні відношення* (1992) та ін.), М. Попович і Р. Тростинська дійшли висновку, що в близькосторідних мовах міжмовна лексична омонімія – обов'язкове явище, що ж до фразеологічних міжмовних омонімів, пишуть автори на підставі проведених досліджень, то вони можуть бути і не бути, але в трьох обстежуваних мовах вони наявні. На відміну від внутрімовної і міжмовної лексичної омонімії споріднених мов, для міжмовних фразеологічних омонімів не є обов'язковим, щоб лексеми-компоненти зіставлюваних фразеологізмів виступали як омоніми, важливо, щоб це були спільнокореневі слова (у плані змісту вони можуть мати те ж саме значення або бути у відношенні омонімів) і співвідносилися граматично, тобто мали ідентичну структурно-граматичну будову, напр., у хорватському фразеологізмі *kao da je krava <jezikom> polizala*, який є омонімом до українського й російського фразеологізмів *як корова язиком слизала*, *как корова языком слизала*, лексеми-компоненти в усіх трьох мовах у плані вираження і в плані змісту однакові, але значення хорватського фразеологізму – мати гладко зачесане, прилизане волосся, а українського й російського – хтось або щось безслідно зник/зникло, щез/щезло, пропав/пропало.

У третій частині статті як різновид міжмовної фразеологічної омонімії дослідники виділяють гомолексію (їхній термін) – вид міжмовних фразеологічних омонімів, які мають аналогічні граматичні структури, компоненти яких у плані вираження різні, а в плані змісту виступають як міжмовні синоніми, напр.: хорв. *rovući mačka za rep* (буквально означає: потягти kota за хвіст, фразеологічне ж значення – постраждати, накликати, викликати нещастя; втратити щось, терпіти збитки) є омонімом до укр. і рос. фразеологізмів *тягти kota (сірка) за хвіст*, *тянуть kota за хвост*, які

в обох мовах означають: говорити одноманітно, нудно; робити що-небудь мляво, довго. Фразеологічна гомолексія найбільш яскраво виражена в близькоспоріднених мовах, але може зустрічатися і в мовах неспоріднених.

Після цього короткого огляду лише чотирьох вибраних наукових праць М. Поповича і Р. Тростинської, присвячених питанням фразеології (а це тільки один з багатьох аспектів їхньої наукової діяльності), вже й на такому скромному прикладі можна бачити, що ці вчені, велика заслуга яких у становленні хорватського українознавства взагалі, не пішли второваними шляхами, а внесли свій кут зору на певні проблеми в фразеології, чим зробили свій внесок і в українську та хорватську фразеологію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Kržišnik E., Fink Arsovski Ž.* Novo v slovenski in hrvaški frazeologiji // *Četrto slovensko-hrvaško slavistično srečanje / Četvrti hrvatsko-slovenski slavistički skup* (ured. Miran Hladnik). – Ljubljana, 2009. – S. 141-151; 2. *Menac A.* Hrvatska frazeologija. – Zagreb: Knjižica, 2007; 3. *Popović M.* O frazemu i zamjenjivosti njegovih elemenata. // *Iz frazeološke problematike.* – Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, 2008. – S. 47-55; 4. *Popović M., Trostinska R.* Pokušaj određivanja tipoloških i genetskih podudarnosti u petnaest frazeologizama hrvatskosrpskog, ruskog, ukrajinskog, poljskog, češkog i slovačkog jezika // *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 22. – Zagreb, 1987. – S. 67-84; 5. *Popović M., Trostinska R.* Vizualnost u frazeologizmima. // *Dometi* N. 1 – 6. – Rijeka, 1996. – S. 109-112; 6. *Popović M., Trostinska R.* I. Tekst kao raznolikost ostvarenih jezičnih postava – frazeologizam i poslovice. // *Zbornik HDPL Tekst i diskurz.* – Zagreb, 1997. – S. 279-284; 7. *Popović M., Trostinska R.* Neke hrvatsko-ukrajinskoruske frazeološke paralele // *Riječ*, 1. – Rijeka, 1998. – S. 72-76; 8. *Popović M., Trostinska R.* Frazeologizmi: 1. inverzivni ili reverzibilni; 2. međujezična frazeološka homonimija; 3. homoleksija // *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici / ured.: D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard.* – Zagreb-Rijeka, 2003. – S. 625-634; 9. *Popović M., Trostinska R.* Vizualnost u frazeologizmima // *Zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća: Vizualnost* // ured. A. Flaker i J. Užarević. – Zagreb: Filozofski fakultet, naklada Slap, 2003. – S. 667-674; 10. *Тростинська Р.* Фразеологізм як засіб художньої майстерності Юрія Смолича // *Вісник Харківського університету.* – 1975. – №125: Сер.: Філологія. – С. 68-76; 11. *Тростинська Р.* Компаративні фразеологізми та їх структурні варіанти... // *Вісник Харківського університету.* – 1977. – № 154: Сер.: Філологія. – С. 71-77; 12. *Тростинська Р.* Описание украинской паремииологии // *Вопросы фразеологии.* - Изд-во Самаркандского ун-та. 1977. – Вып. XI; 13. *Тростинська Р.* Про деякі спільні риси народної фразеології Г. Ф. Квітки-Основ'яненка і Ю. Смолича // *Збірки тез доповідей і повідомлень респ. наук. конф., присвяч. 200-річчю з дня народження класика укр. літ. Г. Ф. Квітки-Основ'яненка.* – Харків, 1978. – С. 133-135; 14. *Тростинська Р.* Фразеологічні паралелі в українській і сербохорватській мовах // *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: Тези доп. респ. конф.* – Ужгород, 1982 – С. 214-215; 15. *Тростинська Р.* Контекст і зміст мовних одиниць // *Вісник Харківського університету.* – 1984. – №256: Сер.: Філологія. – С. 34-37; 16. *Тростинська Р.* Внутрішня форма як ознака

номінації вторинного іменування // Творча спадщина О.О. Потебні й сучасні філологічні науки: Тези респ. наук. конф. – Харків, 1985. – С. 74-76; **17.** Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema / Ur. Ž. Fink-Arsovski. – Zagreb: Knjigra, 2006. – 439 s.; **18.** Matešić J. Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika. – Zagreb: Školska knjiga, 1982. – 808 s.; **19.** Menac A., Trostinska R. Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik. – Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993. – 140 s.; **20.** Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik / Ur. A. Menac. - U dvije knj. – Zagreb: Školska knjiga, 1979 – 1980; **21.** Словник фразеологізмів української мови / Відп. ред. В.О. Винник. – Київ: Наукова думка, 2003. – 1097 с.

Єрмоленко С.С. (Київ, Україна)

Про мову і стиль нової прози Юлії Булаховської (на тлі старих проблем української літератури)

Автор розглядає мову і стиль прозаїчних творів Юлії Булаховської з двох точок зору: по-перше, висвітлюючи жанрову специфіку її прози на тлі жанрового «дефіциту», повторюваного в історії новітньої української літератури; по-друге, виділяючи комунікативну ситуацію як складову частину художнього світу цієї прози й установлюючи діапазон тих складників даного світу, які виконують роль оповідача і включають не лише «людських» персонажів, але й тварин, рослини, явища природи і – що дуже істотно – артефакти.

Ключові слова: Юлія Булаховська, художня проза, ситуація спілкування, художній світ, оповідач.

Автор рассматривает язык и стиль прозаических произведений Юлии Булаховской в двух планах: во-первых, освещая жанровую специфику ее прозы на фоне жанрового «дефицита», повторяющегося в истории новейшей украинской литературы; во-вторых, выделяя коммуникативную ситуацию как составной элемент художественного мира этой прозы и устанавливая диапазон тех элементов художественного мира, которые исполняют роль повествователя и включают не только «человеческих» персонажей, но также животных, растения, явления природы и, что очень существенно, артефакты.

Ключевые слова: Юлия Булаховская, художественная проза, ситуация общения, художественный мир, повествователь.

The author regards the language and style of Julia Bulaxovs'ka new prose from the two viewpoints, first, elucidating its genre specificity against the background of genre deficiency, recurrent in the history of Modern Ukrainian literature; and, second, finding communicative situation to be a crucial element of her fiction's inner world and establishing the range of that world's entities that operate as narrators, this range including human beings as well as animals, plants, natural phenomena and, last not least, artifacts.

Key words: Julia Bulaxovs'ka, prose, fiction, communicative situation, fiction's inner world, narrator.